

10. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.11.2011 № 1209-р. // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1209-2011-п> (дата звернення: 26.07.2018).

11. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 06.05.2015 р. «Про Стратегію національної безпеки України»: указ Президента України від 26.05.2015 № 287/2015. // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (дата звернення: 30.09.2016).

12. Конституція України: закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page3> (дата звернення: 24.06.2018).

УДК 343.01

ДО ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ І КАТЕГОРІЙ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

TO THE ISSUE OF CORRELATION OF THE BASIC CONCEPTS AND CATEGORIES OF COUNTERACTION TO CRIME

Щербакова А.К.,

кандидат юридичних наук,

*доцент кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ*

Статтю присвячено узагальненню та аналізу існуючих поглядів щодо визначення соціальної діяльності, спрямованої проти злочинності та виділенню найбільш прийняттого. Сформовано авторську позицію щодо назви вказаної діяльності як протидії злочинності.

Ключові слова: протидія злочинності, боротьба, контроль, наступ, запобігання, попередження.

Статья посвящена обобщению и анализу существующих взглядов относительно определения социальной деятельности, направленной против преступности и выделению наиболее приемлемого. Сформирована авторская позиция относительно названия указанной деятельности как противодействия преступности.

Ключевые слова: противодействие преступности, борьба, контроль, наступление, предотвращение, предупреждение.

The Article is devoted to generalization and analysis of approaches on determination of social activity, directed against the crime and to the selection most acceptable. Author position in relation to the indicated activity as crime counteraction is formed.

Key words: crime counteraction, fight, control, offensive, prevention, warning.

Майже не викликає сумніву той факт, що трансформація наукового знання відбувається в періоди стабілізації наукових пошуків. У цей час активізуються алгоритми самозбереження знань, а науковці шукають інших можливостей, які б забезпечили внутрішню гармонію наукового аналізу у майбутньому. На цьому етапі можливі як позитивні інтегративні процеси, що виявляються, наприклад, у створенні нових систем знань, так і негативні, коли утворюються, приміром, квазінаукові течії.

Через складність феномену, надзвичайну різноманітність проявів та масштабність злочинності необхідно розглядати не лише як безпосередню загрозу кримінологічній безпеці. Такий методологічний підхід базується на принциповому положенні про складне пізнання складних соціальних систем. У науковому дискурсі питань, пов'язаних із протидією злочинності за часів незалежності брали участь такі науковці, як О.М. Бандурка, В.В. Голіна, Л.М. Давиденко, О.М. Джу́жа, О.М. Ігнатов, О.Г. Кальман, О.М. Костенко, О.М. Литвак, О.М. Литвинов, Ю.В. Орлов, О.О. Юхно та ін. Однак цілий пласт

питань досі залишається спірним та не достатньо висвітленими у сучасній науці.

Зокрема, серед науковців і практиків немає єдності думок у термінологічному визначенні соціальної діяльності, спрямованої проти злочинності. Цю діяльність називають «боротьбою зі злочинністю», «контролем над злочинністю», «протидією злочинності», «наступом на злочинність», «запобіганням (попередженням) злочинності» тощо. При цьому зміст зазначених понять визначається по-різному. В одних випадках змістом того чи іншого терміна пропонують охоплювати всі аспекти цієї діяльності, в інших – лише їх частину. Так, досить часто терміном «боротьба зі злочинністю» не охоплюються профілактичні заходи. У свою чергу, термін «контроль над злочинністю» вживається як синонім терміна «запобігання злочинності». Буває і таке, що досліджуючи проблему злочинності, автори взагалі не надають значення цьому питанню, вживаючи як синоніми вище наведені терміни.

Отже, метою даної статті є намагання узагальнити, проаналізувати існуючі погляди щодо визна-

чення соціальної діяльності, спрямованої проти злочинності та виділити найбільш прийнятний. Її наукова новизна полягає у формулюванні авторської позиції щодо назви та сутності вказаної діяльності в рамках порушеної проблематики.

Проблема термінологічного позначення зазначеної діяльності є похідною від більш загальної проблеми, яка залишається невирішеною у кримінологічній науці, – визначення діяльності, спрямованої проти злочинності, яку називають «боротьбою зі злочинністю», «протидією злочинності», «контролем над злочинністю», «державним впливом на злочинність» тощо.

Найбільш точно суть такої діяльності, як зазначає А.І. Долгова, відображає поняття «боротьба зі злочинністю». На її думку, воно, по-перше, охоплює вплив і на причини злочинності, і на саму злочинність, показує складний, об'ємний характер такого впливу, по-друге, підкреслює активний момент наступу на злочинність при її протидії [1, с. 27]. Проте, багатогранність, складність і об'ємність поняття «боротьба» свідчить про те, що воно є лише однією з складових частин протидії, яка підкреслює активний момент наступу на злочинність і не може охоплювати решти напрямків.

Для внесення чіткості звернемося до семантики слів «боротьба» та «протидія». Термін «боротьба» визначається як активне протистояння, зіткнення між протилежними соціальними групами, станами, протилежними напрямками течіями в суспільстві і т. ін.; діяльність, що має на меті подолати або знищити кого-, що-небудь. Отже, боротьба, як це впливає з визначення терміна «боротися», в кінцевому результаті передбачає або перемогу, або поразку [2, с. 220-221].

У свою чергу, «протидія» подається як дія, що спрямована проти іншої дії, перешкоджає їй. «Протидіяти» означає спрямовувати дію проти кого-, чого-небудь, діяти всупереч комусь, чомусь; спрямовуватися проти іншої дії [3, с. 317]. При цьому протидія не передбачає як результат обов'язкової чиєїсь перемоги чи поразки.

Спільним для цих понять є те, що вони спрямовані проти когось, чогось. Але ця спрямованість має різні зміст і мету. Боротьбі притаманна активність, яка орієнтована на чітко визначений результат (на знищення, знешкодження, на перемогу). Вона обмежена часом, обов'язково має завершитися на певному етапі. Протидія, на відміну від боротьби, не вимагає обов'язкової активності, не ставить за мету перемогти когось або щось, не має часового обмеження.

Слід звернути увагу на ще один важливий і визначальний момент: «боротьба» і «протидія» не визначаються словами-синонімами. Синонімами слова «боротьба» є «війна», «наступ», «битва», «бій» [4, с. 85], а «протидіяти» – слова «протистояти», «протистоятися», «протистояти» [5, с. 493-494]. Якщо подивитися через таку призму на предмет нашого дослідження, то слід стверджувати, що знищити злочинність як явище неможливо. Тому в такому аспекті

боротьба з нею втрачає сенс, оскільки досягнути її кінцевої мети не можна (повної перемоги над організованою злочинністю не може бути).

Однак, деякі автори вважають, що поняття «протидія злочинності» і «боротьба зі злочинністю» (як терміни найбільшого ступеня узагальненості і, відповідно, позначувані ними системи найвищого порядку) можуть використовуватися як тотожні, зі всіма наслідками, що випливають у вигляді поширення ознак та характеристик [6, с. 11].

Перейдемо до розгляду другого терміну – попередження злочинності. Воно складається із двох груп заходів:

1) перша група представляє собою профілактичні заходи, направлені на виявлення та усунення причин і умов організованої злочинності, які їй сприяють;

2) друга група заходів – на утримання громадян від вчинення злочинів.

Різниця першої групи заходів від другої полягає в тому, що профілактичні заходи можуть застосовуватися як до вчинення злочинів, так і після – на стадії ресоціалізації засуджених. Реалізація другої групи заходів можлива до констатації факту злочинної діяльності. Ефективність застосування перерахованих заходів залежить від того, наскільки комплексно вони будуть застосовуватися, оскільки кожен із них доповнює іншого [7, с. 102].

Із вищевказаного є очевидним, що попередження не може охоплювати всієї соціальної діяльності, спрямованої проти злочинності. А тому вона є лише одним із важливих напрямів протидії, наповнює змістом її визначення.

Приділимо трохи уваги іншому поняттю, яке зустрічається в юридичній літературі, а саме контролю над злочинністю. Вважаємо, що воно є недостатньо обґрунтованим для позначення досліджуваної діяльності, оскільки цей термін не є найбільш точним до того змісту, який в нього вкладається окремими авторами. По-друге, дефініція «контроль над злочинністю» визначається за допомогою ключових понять, які в кримінологічному аспекті претендують на самостійне застосування. По-третє, воно не охоплює всіх напрямків антикриміногенної діяльності (зводиться лише до створення законодавчої бази, застосування норм кримінального закону).

Протидія злочинності, на думку Ю.Б. Мельникова, представляє собою цілеспрямований вплив на причини та умови, які її породжують і впливають на її розвиток, вплив на неї в цілому як на негативне явище з метою недопущення членами злочинних груп вчинення злочинів та її самодетермінації, включаючи правоохоронну діяльність з розкриття і попередження злочинів, вчинених організованими злочинними групами, виявлення винних та їх покарання [8, с. 25]. Проте, в даному визначенні на вказано коло суб'єктів, які повинні здійснювати вплив на причини та умови, які її породжують і впливають на її розвиток.

Процес протидії транснаціональній організованій злочинності, як пише І.В. Годунов, представляє

собою регламентовану нормами права діяльність державних, муніципальних органів, а також недержавних організацій, направлену на попередження, виявлення і припинення транснаціональних злочинів [9, с. 217]. Поза увагою автора залишилося загальносоціальне попередження, яке не регламентується на законодавчому рівні.

Протидію організованій злочинності О.І. Пономарьов визначає як історично складену систему заходів політичного, соціально-економічного, інформаційно-пропагандистського, організаційного, правового та іншого характеру, направлену на виявлення, попередження і усунення об'єктивних та суб'єктивних причин і умов, що породжують і сприяють організованій злочинності, припинення організованої злочинної діяльності, а також мінімізація наслідків її діяльності, що здійснюються шляхом цілеспрямованої діяльності всіх інститутів суспільства. Така протидія, на думку автора, повинна відповідати наступним ознакам:

1) заходи політичного, соціально-економічного, інформаційно-пропагандистського, організаційного, правового та іншого характеру повинні мати системний характер, що проявляється в постійності їх виконання і взаємозв'язку між собою;

2) протидія організованій злочинності повинна бути направлена на виявлення, попередження і усунення об'єктивних та суб'єктивних причин і умов, що породжують і сприяють організованій злочинності, припинення організованої злочинної діяльності, а також мінімізацію наслідків її діяльності. Мінімізація наслідків діяльності організованої злочинності передбачає собою ряд заходів, направлених на відновлення порушених прав;

3) в реалізації зазначених заходів повинні бути задіяні всі інститути суспільства. Для якісної протидії організованій злочинності в теперішній час необхідний новий підхід до консолідації держави і громадського суспільства [7, с. 102-103].

Як справедливо зазначають О.М. Бандурка та О.М. Литвинов, протидія злочинності – це особливий інтегрований, багаторівневий об'єкт соціального управління, який складає різноманітна за формами діяльність відповідних суб'єктів (державних, недержавних органів та установ, громадських формувань та окремих громадян), які взаємодіють у вигляді системи різних заходів, спрямованих на пошук шляхів, засобів та інших можливостей ефективного

впливу на злочинність з метою зниження інтенсивності процесів детермінації злочинності на усіх рівнях, нейтралізації дії її причин та умов для обмеження кількості злочинних проявів до соціально толерантного рівня [10, с. 44-45]. На нашу думку, таке визначення є одним із найбільш обґрунтованих, оскільки повно відображає зміст соціальної діяльності, спрямованої проти злочинності.

Визначивши поняття протидії злочинності, дослідники на основі звернення до думок інших науковців вказують, що вона охоплює три сфери суспільних відносин:

1. Загальна організація протидії злочинності – це сукупність організаційних (облік, реєстрація), управлінських (прогнозування, планування, координація, визначення стратегії і тактики), профілактичних (реалізація програм і планів, здійснення профілактичних заходів), контрольних (вивчення практики, встановлення тенденцій злочинності) та інших дій різноманітних органів та установ, які взаємодіють для досягнення спільних результатів.

2. Правоохоронна діяльність – система заходів з реалізації правоохоронних та/або правозастосовних функцій державними органами, громадськими організаціями чи громадянами.

3. Попередження злочинності – це здійснення спеціальними суб'єктами передбачених законом заходів для недопущення розвитку злочинного наміру на попередніх стадіях вчинення злочину, виявлення ознак скоєних злочинів, встановлення осіб, які їх скоїли, притягненню цих осіб до відповідальності, відновлення порушених прав, свобод і законних інтересів громадян та відшкодування збитків від злочинних дій [10, с. 45].

Таким чином, розгляд співвідношення таких понять як «боротьба зі злочинністю», «контроль над злочинністю», «наступ на злочинність», «запобіганням (попередженням) злочинності» із протидією злочинності, змістовний, логічний та семантичний аналіз дають підстави стверджувати, що найбільш адекватним термінологічним позначенням соціальної діяльності, спрямованої проти злочинності на даний час розвитку юридичної науки є протидія. Використання такого поняття дозволить усунути двозначності та суперечності в розумінні антикриміногенної діяльності, уніфікувати та привести до єдиного знаменника таку діяльність відповідних суб'єктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Криминология. Учебник для юридических вузов [под общей редакцией А.И. Долговой]. М. : ИНФРА М-НОРМА, 1997. 784 с.
2. Словник української мови. Т. 1. К. : Наукова думка, 1971. 799 с.
3. Словник української мови. Т. 8. К. : Наукова думка, 1977. 927 с.
4. Словник синонімів української мови. Т. 1. К. : Наукова думка, 1999. 1026 с.
5. Словник синонімів української мови. Т. 2. К. : Наукова думка, 2000. 954 с.
6. Давыденко Л.М., Бандурка А.М. Противодействие преступности: теория, практика, проблемы : монография. Харьков : Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2005. 302 с.
7. Пономарев А.И. Организованная преступность: особенности противодействия на федеральном и региональном уровнях : монография [под ред. Н.А. Лопашенко]. М. : Юрлитинформ, 2010. 184 с.
8. Мельников Ю.Б. Противодействие организованной преступности и роль прокуратуры в этом процессе: дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Владивосток, 2002. 206 с.
9. Годунов И.В. Противодействие организованной преступности. М. : Юрист, 2003. 246 с.
10. Бандурка О.М., Литвинов О.М. Протидія злочинності та профілактика злочинів : монографія. Х. : ХНУВС, 2011. 308 с.